

■ Cavanşir YUSİFLİ

30 iyul 2016

WWW.KASPI.AZ

Vaxtilə Qaston Başlyar yazırdı: "...Şair, üfûqi zamanı, yəni ətraf mühitin təşəkkülünü, həyatın və dünyanın yaranmasını rədd etməklə şaquli zaman açır. Varlığın zəncirini üfûqi zamanda açmağı özünə borc bilən üç ardıcıl təcrübə qaydası mövcuddur:

- məxsusi zamanı ətraf zamandan ayırmağı öyrənmək - yəni zamanın sosial çərçivələrini dağıtmaq;

- özünün məxsusi zamanını şeylərin zamanına aid etməməyi öyrənmək - zamanın fenomenal çərçivəsini qırmaq;- çətin sınaq olsa da özünün məxsusi zamanını həyatın zamanına aid etməməyi öyrənmək;

- üreyin döyünüb-döyünmədiyini, sevincin həyəcanlandırıldığını bilməmək

- zamanın həyatı çərçivəsini qırmaq. Yalnız bunu etməklə, həyatın periferiyasını saxlamaqla, öz daxilində avtosinxron referensiyaya nail olmaq olar. Qəfildən bütün səthi üfûqlik pozulur. Zaman sadə-

ki funksiya eyni zamanda təsir göstərdiyindən onlarla münasibətdə, yəni bu "keçilən yol və qazanılan təcrübə" fonunda şair mətəbdən yayınmır, "yazılmış, mü-rəkkəbi qurumuş yazıların" ("İlyas Köçmənin şəkil dəftəri"ndə, "Divar yazıları") üstüylə gedir, ancaq öz yolunu, yazı mane-rasını bəlləməklə. Mü-rəkkəbi qurumuş yazı özündür, nümunədir, sən onların üstüylə yolu azmamaq üçün gedirsən, buna əməl etməklə yeni ciğirlər açmaq mümkündür, "IX Hissə" də məhz bu baxımdan əhəmi-yətlidir.

Bir də şairin öz mətnləri ilə virtual əla-qələri. Hər bir şair belə deyək, beşikdən məzara bütün yazdıqları ilə əslində özü-nün poetik portretini cızır, özünü seçiyye-ləndirir, dünyadakı, adına fanilik deyilən "dolu boşluqdakı yerini cızır və burdan gerçəkliyin, bu gerçəklikdə özünün möv-cudluğuna doğru meridianlar çəkir. Bu xətlər yenə də, yəni əvvəl-axır digər poe-tik mətnlərlə kəsişir və nəticədə içində

safədən görüntülənib, götürülüb. Onlar bir-birinə yaxın gələn anda uzaqlaşır və beləcə ümumilikdə şeirin içində gizlənən, ancaq heç zaman danışılmıyacaq nağıla yaxınlaşma və onun sətirlerini pozma sti-xiyası baş qaldırır. Nağılın, əsl mətləbin gizlədilməsi sirr aurası yaradır; dünyanın bütün cəhətlərinə işarələr göndərsə də, öz içində gizlənən mistika, mistik aura. Burada mətn öz-özünü içəridən ayırır, ilmələr bir-birinə sarındıqca keçmişin aynasında-ki gələcək zaman getdikcə işıqlanan yolu xatırladır. Həm də dünyada dolub-daşan adamlarla birlikdə, TƏKLİK simfoniyası-nın içində...

Şeirin əvvəlindəki hərf keçidləri təkce hərfli bildirmir, daha çox əşyaları nişan verir və burada diqqət edilesi (əgər göz açıb-yumunca bunu bacarırsınız!) mühüm cəhət hərf adı çəkilməzdən önce onun hə-nirinin gəlməsi, "əşidilməsidir".

Yeni, əşyalar mətne daxil olan kimi müqayisələrə rəvac verilir. Amma bu müqayisələr səthdə yox, daxilə, mətnin alt qatlarında daha sürəkl aparılır. Mətnə sadəcə yeraltı çayların həniəri əşidilir. Səthdən görünən müqayisə nağıllarda olduğu kimi, "xoşbəxtliyin tərs üzüdür", çünki nağıllarda sonda düşən üç alma da əslində kədərin, çəkilməz dərdlərin simvoludur. Bir almanın iki üz varsa, bu həyat adlı "xaraba məkanda" kədəri, dərdi və ancaq iztirabı bildirir, sevinc, xoşbəxtlik deyilən ancaq zahiri görüntüdür. Mətnə təklik içindən nağılın görünməsi, özü də mətnin ilk səsi və sözündən fürsət gözleyirmiş kimi təşrif gətirməsi xeyli təbəddülət yaradır, həm də şeirdəki baltayla budanan sözlərin dərinliyini, şübhəsiz ki, mənə dərinliyini göstərir. Bu hissənin əvvəlində, diqqət yetirdinizsə, biz bir daha mətnin, yəni şeirin əvvəlinə qayıtdıq, bundan məqsəd həmin nağıl ovqatını, daha doğrusu mətnin strukturunda önəmli yer tutan nağıl stixiyasını anlatmaqdır.

Men dağdan gəlmişəm - nağıldan:

Nağıl da həyatdan uzaqdı, dağ da yerdən hündürdü.

Bizim nağılda dağ yoxsa qar olmaz, yay-qış bəmbəyaz qar olar dağda.

Dağda-nağılda onsuzda "ağ" var.

Mətnəki nağıl havası və nağılın özünün məqsədi bura qədər mətnə hər bənddə çəkilən "təksən" nidasının vurğusunu artırmaqdır. Burada sözlər, misralar, qoşa sətirler, ümumilikdə bənd bir sıra əşyaların sirrini faş edir, onlar arasında ən müxtəlif əlaqələrin üzə çıxması və üstünün örtülməsinə xidmət edir. Bu hissədə artıq bir neçə qat funksionallaşır, ömür: uşaqlıq, ixtiyarlıq, uşaqlıqdan - dağdan ayrılma, yerə, səthə enmə, nağıl, uşaqların bizdən qat-qat ağıllı olması və bu sözlərin hər birinin içində "ağ" olması: qar, təmizlik, dağ - qəlbilik, həyat çarpaz, dolama yollar, bu yollardan sürətlə, ya astaca burulanda həmin "örtük" üstümüzdən sürüşür, bir ağ əridikcə digərləri üzə, səthə çıxır.

Dağdan düşdünsə nağıllar dağlar, sinəne dağ olar.

Nağılı uşaqlar oxuyar adətən, uşağın qəlbini var ağaappaq, dağ boyda.

Böyümək - əslində dağdan enməkdir, böyükcün xiffətədi uşaqlıq.

Uşaqlar böyümək haqqında düşünməz, uşaqlar qat-qat ağıllı.

Uşaqlarda üç dəfə "ağ" var.

Əsas hekayət, onun içindəki dolanbaclar, "süjet ayrıntıları", döngələri... bütün bunlardan ən son məqsəd (halbuki şeirdə ən son məqsəd yoxdur) hərdən sözə, sözüçün qıfıllanan enerjini açmaq, şeirin əvvəlindəki "açıq kitab" metaforasını səhi-fələməkdir. "Ağ" sözü, nağıl kitabı, nağılın ağızdan-ağıza ötürülməsi, yazının yox, şifahi nitqin - həm də duanın böyük önəm daşması bütün bu dolanbacların kəsildiyi yerdən axan qanı nişan verir.

Nağılı yazmazlar - bilirsen, ağızdan-ağıza ötürülər.

Bir varaq nağıla ən azı bir cüt göz lazımdı, bir də əl.

Bir ağız dua et ondansa.

Dualı ağızda "ağ" var.

Burada bir-birinin dalınca gələn bədii kəşflər "adi" səslənir, yəni ton, intonasiya elədir ki, pafosu, deyimin içindəki "göy gurultusunu" öldürür, çünki dilə gələn, deyilən şey həqiqətdir, eyni zamanda yerin tekini və göy qübbəsinin sirlərini birləşdirir. Bu həqiqəti bilmək ki, bütün yazılan kitablar və bütün yazılar zaman keçdikcə ağ bir nöqtəyə dönüb itəcək, nöqtənin o biri tayındakı sonsuzluğa gömüləcək bunlar haçansa danışılan nağılın dildən-dilə dolmasıdan sonra dünyada heç kəsin yerini bilmədiyini sirrə çəkilməsinə analogiyadır. Yəni, əslində nağılın sonunda üç alma (şeirdə də "üç ağ" ifadəsi var) həmin o sirin gömüldüyü məkandan düşür.

Bilirsen, yazılar-kitablar itəcək nə vaxtsa. Sonrası qaranlıq dəhliz.

Ağ son. Perde. Perde ardından gözdeşən ağ işıq.

Sirti kuluar. Perde də itəcək.

Varaqlar - kağızlar içinə dənəcək. Yazı var göydəki kitabda.

Varaqda - kağızda "ağ" var, bilirsen.

Bir fakt da var: bu şeir, necə deyim, üstə, səthdə olan, dinləyəni, yaxud oxuyanı dərhal həyəcanlandıran hislərdən hö-rülməyib, bu mətnə hər şey dərinləndirən hissə edilmişdir, insan öz içinə çəkilməli və ordan bu mətnə misralar arasından cərəyan kimi keçən dalğalara dalmalıdır.

Kəlmələr və əşyalar

II yazı

Səlim Babullaoglu'nun "IX hissə" şeiri barədə

cə axmır. O, bulaq kimi çağlayır." Bir də: poetik an iki zidd şeyin harmoniyalı nisbətidir. Ağıl və ehtiras. Şairin üreyi, bir növ, ardıcıl antitezaların yuvasıdır.

Bu şeirdə hər şey səsi, sözdü, sirlə qələmlə qeydə alınıb. Hər şey sükutun içindədi. Sükutun özü də sözdü, səsi batmış söz.

Durmaq sözündə cırıltı səsi var - yataqdan qalxanda; addım səsi var yerində - tərəddüd varsa inamla addımla. Vərəqlər lal olar mü-rəkkəb bitərsə.

Təksən.

Darıma. Təklidə sükutun səsi var sözsüz.

Lüğətlər dinərmə? Çevirsən vərəqi-əlbəttə!

Əşyalarda gizlənən, açılmayan sirləri "su üzünə çıxarmaq" üçün məhz zidd şeylərin harmoniyalı nisbəti yaradılmalıdır. Bir-birini "görməyən", gerçək həyatlarında bir-birinə toxunmayan əşyalar antitezaların yuvasında çalxalandıqca varlığın sirrini işarə edilir, yalnız işarə, çünki onu açmaq mümkün deyildir. Və bu şeirin ən kədərlə və heyretləndirici kəşflərindən biri:

Maraqlı adlarla çağırır kişini sevimli qadınlar: sonra körpək oxşayar.

Körpəsi doğulsa unudar. Ən qalın lüğətdə tapmazsan.

Dildə tək-təkdi.

Təksən.

Qadınlar sirr arar. SIRR var körpədə. Kövrəlsən. Gülsən.

Duruxsan,

görsən ən böyük SIRRİN də bilinməz adı var.

Bir tərəfdən şair əşyaların sirrini açır, onların içindəki zamanı ələk-vələk edir, hər şeyin dibinə enir, varlığın sirrini müt-ləq sükut olduğuna işarə edir, geri qayıdır, dənizdə boğulan adam tək, əşyalar və onların təsviri mətləbə tərs mütənəsibdir, necə ki, vedrədən çıxan çirkli köynəyin qolçağı dənizdə boğulan adama oxşayır, zamanın sosial çərçivəsi də bu şeirin içində qırılıb, konkret olaraq həyatı mənada heç nə vəd etmir, bu şeirin də intonasiyası çox ağır həyəcandan, Böyük Səldən... sonra ətrafa hakim kəsilən sükutun dinlənməsinə bənzəyir.

"IX Hissə" ilə əlaqədar mətnlərarası əlaqələrdən bəhs etmək mütləq lazımdır və çox zəruridir. Məsələ belədir ki, məhz mətnlərarası virtual əlaqələr hər hansı şairin poeziyada mövcudluğunu təsdiqləyir. Belə bir nüansı vurğulamaq lazımdır ki, klassik poeziyadan tanıdığımız şairlərin missiyası yaşadığı dövrədən çox perspektivə bağlı olur, yəni gələcəyə ünvanlanır, başqa sözlə desək, keçmiş zamanların bütün böyük şairləri elə gələcəyin şairləridir.

Bu mənada "IX Hissə" həm şairin öz mətnləri, həm də klassik poeziya mətnləri ilə sıx bağlıdır. Klassik ədəbiyyatın mətnləri hər şeydən əvvəl keçilmiş yol, nümunə kimi göz önündə canlanan bir təcrübədir; bunlar iki istiqamətdə reallaşır - həm təsir edir, həm də təsiri neytrallaşdırır, bu

hər gün öz-özü ilə danışdığı səs bu şeirlərin məhvərinə çevrilir. Şair şeirlərində gündəlik həyatda, yaxud özü ilə tək qaldıqda danışdığından fərqli tona, intonasiyaya yol verərsə, həmin xətlər kəsişməyəcək, özünə paralel olacaq və effekt sifirə bərabər olacaqdır. Dünyada belə şairlər çoxdur. İntonasiya bu mənada formadır, təkrar olunmalıdır, bircə qətrəsi də dəyişikliklə uğramamalıdır.

İndi sən yatmışan ikimətbəli taxta çarpayıda, Üstünü açmışan: bir az aralıda anan, Alt qatda bacın. İndi mən daha səmimiyəm, Sənin yerinə daha sual da vermərəm, oğlum. Əslində mən özüm də uşağam, Çat vermiş divarların, boşluğun arasında, içində. İndi mən yalnız burdayam: bir yerdə, bir nöqtədə, Bizim saydığımız bu evdə: yəni, mən Olmadığım çoxlu yerlərdə, nöqtələrdə daha çox yoxam...

Daha sonra:

Sənin olmalarıyla yaşamaq çox çətindir yazmaq istəyirəm Sənin qaydalarıyla yaşamağın gözəlliyini bir azca bilərək: Saçım ələ belə ağarmadı, üzüm ağarmalıydı halbuki, Üreyimi yeyib qurtardım. İndi bu gecə sənə yeni ürək istəyirəm, Geniş yol kimi, istəklərin tıxacından azad. İndi sənə yeni göz istəyirəm, məsum, işıqlanmış sənəndə Nənəmin yandırdığı şam kimi titrək, həyalı, qorxacaq, İşıq saçsa da qaranlığın bir gün mütləq düşəcəyini unudumayacaq...

"IX Hissə" də sərgüzəşt stixiyası var: sanki hər bir bənddə təsvir edilən, daha düz, təsvirinə cəhd edilən hadisələr həm bir-birindən min kilometr uzaqda, həm bir-birinə bir nəfəs qədər yaxın mə-

Təksən. Uzunbel kətilə kənardan baxsan, çox şeyə bənzədə bilərsən sən onu: ağzıaşağı baltaya; "h"ya. yorulub otursan, günahkar-günahkar boynunu irəli uzatsan, dənəcək açılmış kitabla, "k"ya.

Və bu həmişəlik misrada artıq açıq şəkildə, görüntülü formada bilinir. "h"-dan qabaq hənitirsinin duyulması və növbəti misrada "yorulub otursan, günahkar-günahkar boynunu irəli uzatsan" misrasındakı "h"lar həmin hənitirsinin səs çevrilməsidir və eyni zamanda onun işarə etdiyi əşyanın, nəticədə isə beş misrada adları çəkilən iki əşya arasında assosiativ və mənə bağlarının həm qoparılması, həm də kip, sanki ömürlük birikməsi anlamına gəlir. "Ağzıaşağı balta" bəlkə də insanın ömrü boyu etdiyi günahların bəlihtisidir, indi yorulub, eyni zamanda bəlkə də insan ömrünün - açılmış kitabın rəmzidir. Ancaq növbəti bənddə bizim gümanımız boşa çıxır, yəni adları çəkilən əşyalar baş-qalaşır, məsələn, "sözləri ağac tək budamaq üçünmüş", kitab isə ömür deyilmiş, budanan sözlərin bətnindən axan qanı ov-cuna yığan bir varlıqmış.

Təksən.

Vərəqi çevirsən, görsən sözlərin içində söz varmış, sözləri ağactək budamaq olarmış.

Misalçün, güməhdə "ah" var (əsas da bu imiş), qalanı bir az səs, bir az da səssizlik.

Bu şeirdə əşyaların təsviri, mətnə görünüşü, yəni mətne daxil olması və çıxması, yaxud orda qalıb kənardan təsir etməsi qərribə həndəsi biçimlə gerçəkləşir.